

Secció III. Altres disposicions i actes administratius

CONSELL INSULAR DE MALLORCA

DEPARTAMENT DE CULTURA, PATRIMONI I ESPORTS

460

Incoació de l'expedient de declaració com a Bé d'Interès Cultural del fons d'art "Sa Nostra" datat fins la primera meitat del segle XX, de diversos termes municipals de Mallorca

A la sessió del dia 20 de desembre de 2016, la Comissió Insular de Patrimoni Històric de Mallorca, va acordar, entre d'altres, el següent:

I. **"Incoar** l'expedient de declaració com a bé d'interès cultural del fons art "Sa Nostra", datat fins a la primera meitat del segle XX, segons la descripció literal que figura descrita a l'informe tècnic de dia 2 de desembre de 2016, que s'adjunta i forma part integrant del present acord.

Tot això de conformitat amb els article 7 i següents de la Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears. A més a més, sense perjudici del tràmit d'audiència als interessats, inclòs l'Ajuntament afectat, previst a l'article 9 de la Llei 12/1998, de 21 de desembre, i en definitiva, de la resolució de l'expedient.

II. L'acord de declaració s'haurà d'adoptar en el termini màxim de vint mesos comptadors des de la data d'iniciació del procediment. Caducat el procediment, no es podrà tornar a iniciar en els tres anys següents, llevat que ho demani el titular del bé, de conformitat amb l'article 10.6 de la Llei 12/1998, de 21 de desembre PHIB.

III. **Notificar** aquesta resolució als interessats, a l'Ajuntament de Palma i al Govern de les Illes Balears.

IV. **Publicar** aquest acord d'incoació al Butlletí Oficial de les Illes Balears i al Butlletí Oficial de l'Estat i **anotar**-ho al Registre Insular de Béns d'Interès Cultural de Mallorca i **comunicar**-ho a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears perquè procedeixi a la seva anotació al Registre de Béns d'Interès Cultural de les Illes Balears i a la vegada comuniqui al Registre General de Béns d'Interès Cultural de l'Estat les inscripcions i anotacions que es realitzin."

El trasllat d'aquest acord es fa a reserva de l'aprovació de l'Acta.

Palma, 16 de gener de 2017

El secretari delegat de la Comissió Insular de Patrimoni Històric

Miguel Barceló Llompart

ANNEX I: Es publica com a annex I l'informe tècnic, de dia 2 de desembre de 2016.

INFORME TÈCNIC D'INCOACIÓ

Antecedents

La incoació del present expedient respon a la sol·licitud realitzada per l'Associació per a la Revitalització dels Centres Antics (ARCA) rebuda per la institució en data 11/10/2012 (núm. reg. gral. 29018) sol·licitant la tutela del patrimoni de l'extinta entitat i, entre d'altres mesures, la iniciació d'un o més procediments de declaració de BIC per als béns mobles de l'entitat.

El 30/10/2012 es va enviar escrit als responsables de les entitats afectades, que no va obtenir resposta.

El 05/12/2014 ARCA remet un escrit ratificant la primera sol·licitud.

El 21/05/2014 Sa Nostra va comunicar el nom d'un interlocutor de referència per la part de les col·leccions que pertanyen a l'entitat. El 28/05/2014 els tècnics hi fan visita.

El 26/06/2014 es reitera petició a BMN per a què designi un interlocutor per a la part de les col·leccions de les quals són titulars.

El 03/06/2014 es sol·licita accés a les bases de dades de les col·leccions, i entre el 22/10 i el 04/11 es realitzen diverses sessions de treball in situ, fruit de les quals s'incorpora a l'expedient el llistat i les fitxes de catàleg de la col·lecció completa, que queden incorporades a l'expedient en data 05/11/2014.

Les principals fonts d'aquest informe són la visita a les obres que es troben exposades a la seu de l'entitat a Son Fuster, i la base de dades catalogràfica facilitada pels responsables de l'entitat, que en confirmar-nos la vigència de les dades que s'hi inclouen, ha fet possible disposar no sols de les fitxes tècniques de les peces, sinó també de fotografies, estats de conservació i ubicació de les mateixes.

Un cop s'ha estudiat la naturalesa de totes les peces que l'entitat té catalogades, es visualitza la problemàtica que els afecta, que es pot resumir en els següents punts:

- Pel que fa a la qualitat, a la base de dades catalogràfica de totes les col·leccions hi trobam inclosos, al mateix nivell, des de dibuixos escolars i reproduccions adquirides per decorar oficines, a peces que es poden considerar clau dins del panorama artístic de les illes, si bé aquesta heterogeneïtat es dona a la part de cronologia més moderna, a partir de la meitat del segle XX. Per tant, aquest és el punt d'inflexió que s'ha pres per a la incoació de diferents expedients referents al fons d'art, doncs responen a problemàtiques diferents. Aquesta heterogeneïtat es dona també al fons de ceràmica i arqueologia, i a la part referent a fotografia.

- Pel que fa al volum, es tracta d'una quantitat ingent de peces, tot i que aquesta ha de ser matisada per l'observació anterior. Es comptabilitzen: 4956 peces dins la base de dades "Patrimoni artístic de Sa Nostra" (ara també propietat de BMN, on hi ha gran diversitat de qualitats); 9772 fotografies (on hi ha des d'originals a còpies modernes); 89 peces de ceràmica i altres peces arqueològiques (la majoria de procedències incertes); 484 de numismàtica; 516 peces del patrimoni artístic de l'Obra Social; i ventalls (no quantificats, doncs hi ha peces en mal estat no catalogades).

- Tot aquest llegat ha estat reunit per la Caixa de Balears "Sa Nostra" al llarg dels anys de trajectòria de l'entitat. Si bé les vies d'ingrés de les peces són diverses, una bona part de les incorporacions respon a la iniciativa programada de crear una col·lecció representativa d'art de les Balears. Aquesta activitat col·leccionista ha rebut diferents impulsos per part de responsables diferents, amb èmfasi en uns episodis artístics o uns altres segons el moment, però amb el fil conductor d'anar formant una col·lecció representativa d'autors i obres de les illes o relacionats amb aquestes.

· A més, cal destacar que al llarg de la trajectòria de l'entitat, s'ha fet palesa la vocació pública i educativa de la col·lecció. Al llarg de dècades, aquestes peces han estat clau en la programació cultural de l'entitat, ja sigui perquè es programaven exposicions a partir de la col·lecció pròpia, o perquè algun episodi en concret d'aquesta servia de punt de partida per explicar un autor o una tendència. D'aquí, que els nombrosos catàlegs editats amb motiu de projectes propis o de préstecs a d'altres entitats ajudin a entendre la dimensió de la col·lecció com a tal i d'artistes concrets, fet que confirma l'interès que ofereix a la societat. A tall d'exemple es pot citar la identificació i reconeixement de l'obra de Miquel Bestard (s. XVII) promoguda per l'entitat amb una exposició i un catàleg, quan fins aleshores es tractava d'un artista gairebé desconegut, amb nombroses obres sense una clara filiació.

· Per altra banda, cal recordar que per emprendre la incoació d'un expedient de Bé d'Interès Cultural cal comptar amb peces de la màxima qualitat i representativitat. Després d'un estudi de totes les col·leccions, es considera que mereixen aquesta consideració, per la rellevància del conjunt, i de nombroses peces individuals, el fons d'art datat fins a la primera meitat del segle XX, en el qual sols s'han exclòs cinc peces que segons la base de dades es troben fora de Mallorca –i per tant, fora de les competències d'aquest informe–, i una obra sobre paper que figura com a gairebé esvaïda i impossible de recuperar pel seu pèssim estat. En tot cas, bona part de l'interès rau en la visió de conjunt, i per tant, caldrà que es preservi la integritat de la col·lecció.

Per altra banda, s'incoa en paral·lel expedient de declaració com a BIC per a la col·lecció de numismàtica, també per l'alt valor del conjunt i de bona part de les individualitats.

No obstant això, la incoació d'aquests expedients no exclou la possibilitat d'incoar-ne d'altres referents a la pintura de la segona meitat del segle XX, fotografia, etc. que per la seva complexitat, són en procés d'estudi.

1. MEMÒRIA HISTÒRICA I DESCRIPTIVA. DESCRIPCIÓ DELS BÉNS QUE CONFIGUREN EL FONS D'ART "SA NOSTRA" FINS A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX.

La vocació de col·lecció dels béns artístics reunits per "Sa Nostra" Caixa de Balears és declarada obertament en diversos textos publicats per l'entitat de la mà dels seus mateixos responsables, però també ha estat reconeguda per part d'investigadors independents, com ara Priam Villalonga o Catalina Cantarellas.

L'any 1989, al catàleg *Pintura a Sa Nostra. Del Renaixement al post-Impressionisme* Ferran Alzamora, aleshores president de l'entitat, ja escriu que "la nostra institució ha escomès la tasca d'anar fornint una bona col·lecció de pintura", una tasca "lenta i laboriosa" que segons el

text “s’encamina cap a la consecució d’una col·lecció representativa de cada una de les tendències artístiques que ha acollit la nostra terra, on es puguin contemplar les figures més rellevants que hi ha trobat redòs”. De fet, es constata que des d’aleshores a l’actualitat, s’ha augmentat la quantitat de les peces d’autors que es descriuen en aquest catàleg i amb d’altres que no hi eren representats.

En el mateix volum, l’historiador de l’art Priam Villalonga analitzà la selecció de peces que aleshores formaven part d’una exposició, i al text que les interpreta explica com l’entitat, a partir de finals dels anys 70, va emprendre l’adquisició sistemàtica de producció pictòrica de tendències estilístiques diverses, agafant des del segle XVI a la pintura contemporània. L’autor afirma que del valuós conjunt, l’episodi més complet que s’hi troba representat és el dels pintors illencs decimonònics i els forans vinguts a finals del XIX i principis del XX, amb el predomini del paisatgisme com a temàtica. En aquest s’hi troba un grup nombrós de pintors mallorquins, a més d’altres catalans i estrangers instal·lats a les illes, així com algunes obres d’autors de les altres illes. Evidentment, no es tracta d’una panoràmica exhaustiva, doncs l’activitat col·leccionista depèn de la disponibilitat de peces en el mercat. Ja ho afirma Catalina Cantarellas l’any 2007 a la introducció del catàleg *Tradició i contemporaneïtat. Les arts plàstiques en la Col·lecció “Sa nostra”*: “com passa amb tota col·lecció, ni els factors de mercat –en especial els relatius a la disponibilitat–, ni els del gust del promotor o gestor corresponent, ni el fenomen de la moda, hi resten aliens”. No obstant aquesta circumstància, que es dona a totes les col·leccions, no hi ha dubte que es tracta d’una de les millors col·leccions d’art, especialment de l’època contemporània a les Balears, tot i que s’ha combinat, en paraules de la mateixa autora, “l’atenció envers la cultura i la producció pròpies amb la que va més enllà d’aquests límits”.

Sense fer una descripció exhaustiva de la col·lecció, de la qual adjuntam el llistat a l’Annex 1, citarem a continuació algunes de les peces i aportacions més importants del fons. Seguint un ordre cronològic, la seqüència comença en el segle XVI amb dues peces d’influència valenciana: la taula de *Sant Miquel i Sant Joan Baptista* (inv. 1745), atribuïda a **Joan de Joanes**; i *L’Adoració dels Pastors* (inv. 1645), atribuïda a **Mateu López sènior**. Del segle XVII, el fons compta amb diverses peces d’influència italiana, com és habitual a l’època a Mallorca: el *Martiri de Cabrit i Bassa* (inv. 1450), i una *Vista de Palma des de la mar* (inv. 1653) atribuïts a **Miquel Bestard**; també una peça anònima que representa *el Rei en Jaume el Conqueridor*, de gran qualitat (inv. 1694). El segle XVIII continua amb la influència italiana, que es documenta en aquest fons amb obres atribuïdes a **Gabriel Femenia** (inv. 1927, 1928, 1929), qualificat per la historiografia com el “primer paisatgista” de l’illa.

En el segle XIX es donen diferents gèneres a Mallorca: classicisme, romanticisme, naturalisme, realisme, eclecticisme; i aquests són representats en aquest fons d’art. Pel que fa al classicisme, **Gabriel Reinés i Pocoví** cultiva el paisatge i la pintura costumista, de la qual hi ha dues peces (inv. 354, 355). **Gabriel Ferrer i Amorós** ha estat considerat vinculat al romanticisme per la historiografia, i compta amb dues peces atribuïdes (inv. 2070, 2071). Per altra banda, **Joan Mestre Bosch** té una etapa romàntica de la qual es coneixen molt poques obres, i aquí s’hi troben la *Vista del port de Palma 1849* i la *Vista de la torre de Pelaires* (inv. 2040, 2042). Pel que fa al naturalisme, hi ha diversos autors que el manifesten a través del paisatge, com ara **Joan O’Neille i Rossiñol**, que fou autor del *Tratado de Paisaje* (1862) i del qual hi ha set peces com ara el *Bosc d’En Serra (Pollença)* (inv. 1708) així com altres peces del mateix gènere de gran interès (1470, 1533, 1680, 1682, 1735, 1789).

La presència de forans, tant viatgers com que s’estableixen aquí, serà clau ja des d’aleshores en el panorama artístic. Si inicialment fou el viatge i la producció romàntica la principal motivació, a partir del darrer terç del XIX es dona una major influència del positivisme. El fet que en aquest fons es trobin diversos dibuixos que l’**Arxiduc Lluís Salvador** utilitzà per a la preparació del *Die Balearen* (inv. 960-965; 1433-1436), o una aquarel·la de **Gaston Vuillier** (inv. 1691), autor de *Voyaux aux îles Balears* (1893) confirma la intenció de representar-hi totes les tendències del moment.

Pel que fa a la pintura realista, aquesta es centra sobretot en paisatge i costumisme, i a Mallorca, prendrà un caire luminista. D’aquesta tendència, al fons de Sa Nostra hi destaquen les obres de **Joan Bauçà**, **Antoni Ribas** i **Ricard Anckermann**, aquest darrer també màxim representant de l’eclecticisme pictòric. De Joan Bauçà hi trobam el *Pagès assegut fumant en pipa* (inv. 1729) i el *Pescador amb barretina* (inv. 4607). D’Antoni Ribas Oliver destaca el *Torrent gros*, o *Olivera a la vora d’un torrent* (inv. 1468), a més de dues marines (inv. 1633, 1784), totes tres molt significatives de la seva producció. Ribas partí de les concepcions paisatgístiques de O’Neille i, amb d’altres influències, les derivà cap al luminisme. Suposa, en definitiva, la renovació del paisatgisme local, que tindrà molta influència en les generacions posteriors. Ricard Anckermann Riera fou eclèctic doncs abraçà tots els gèneres pictòrics i també diferents tendències en una mateixa obra, incorporant repertoris iconogràfics aliens a l’illa, com ara la temàtica oriental. Les obres aquí representades són una bona mostra d’aquesta diversitat: *Sa Font des Racó* (inv. 1648), *Els macers* (1655), *Cossiols* (1690), *Retrat d’una dona* (1731), *Autorretrat* (1732) i *Assalt a l’harem* (OBS2944). Cal citar també en aquest període un autor menorquí, **Joan Font i Vidal** (*Port de Maó*, inv. 1554).

Cap a finals de segle la tendència predominant és el realisme i l’eclecticisme, amb figures que mantendran una visió tradicional de la pintura, com ara **Llorenç Cerdà**, **Francesc Rosselló** o **Vicenç Furió Kobs**, que tenen una producció vinculada al realisme, mantenint-se al marge del modernisme. De Cerdà, qui va tenir contacte amb Sorolla, hi trobam onze peces (inv. 1427, 1437, 1447, 1472, 1528, 1628, 1634, 1643, 1723, 1821, OBS4635), majoritàriament contextualitzades a l’àmbit de Pollença, i on s’hi representen, bàsicament marines o paisatges de la zona, com ara el *Castell del Rei*. De Llorenç Rosselló s’hi troba una peça, *Joveneta cosint a un jardí*, que s’ha considerat obra influenciada per Ribas. Pel que fa a Furió Kobs, aquest es solia dedicar sobretot al retrat, les composicions florals i les natures mortes, i d’ell s’hi troben dues obres de temàtica religiosa (inv. 1402, 1403), un paisatge que representa una casa pagesa (inv. 1686) i quatre retrats de personatges històrics (1664-1667).

En aquest període cal inserir tres autors eivissencs: **Laureà Barrau** (inv. 1647), amb una obra que mostra gran influència del luminisme sorollista; **Narcís Puget**, clarament deixeble de Sorolla i que incorporà iconografia eivissenca al tractament formal luminista (inv. 1119, 1534, 1681, 1687, 1765). Per acabar amb aquest grup, cal citar **Josep Tarrés Palau**, seguidor del luminisme de Puget (inv. 1651).

En paral·lel a les línies de treball realistes, els darrers anys del segle XX havien anat arribant una sèrie de pintors avantguardistes de diferent procedència, que introduiran el modernisme pictòric a l'àmbit insular. En són una mostra el belga **Degouve de Nuncques**, els catalans **Joaquim Mir** i **Santiago Rusiñol** i l'uruguaià **Pere Blanes Viale**. Amb aquests altres autors es produirà l'entrada de l'avantguarda pictòrica amb el llenguatge modernista, que agrupava l'estètica simbolista i impressionista. Inicialment, no hi haurà una bona rebuda per part dels artistes locals, i s'encetarà una llarga polèmica que mostrarà la poca receptivitat a les innovacions artístiques des dels àmbits establerts. De Blanes Viale hi ha en aquesta col·lecció una *Festa pagesa* (inv. 1695). La seva figura es vincula a la vinguda a Mallorca de **Francesc Bernareggi**, argentí que arribà a l'illa procedent de París, i del qual es troba en aquest fons *Paisatge amb ametllers* (inv. 1995), *Paisatge de gènova amb ametllers* (inv. 2045) i *Filadora* (inv. 1438). De **Joaquim Mir** s'hi troba l'obra *Reflexes*, i de **Santiago Rusiñol**, les peces *El Tajo II* (inv. 2614), *Fossar de pedres* (inv. 2828) i *El calvari de Pollença* (inv. 3591), dos dels autors que més exposicions monogràfiques han protagonitzat en les darreres dècades.

Cal citar l'àmbit de Pollença com a nucli "postmodernista", esperonat per la presència al nucli d'Hermen Anglada-Camarasa, arribat a Mallorca el 1913. D'Anglada no hi ha peces en aquest fons, però sí d'altres autors que passaren pel nucli pollencí, com ara **Tito Cittadini**, del qual es compta amb dues pintures (*Marina*, inv. 2018 i *Carrer de Pollença*, inv. 1689) i tres dibuixos (inv. 1753, 1754, 1755). En aquest àmbit cal citar també al fotògraf **Guillem Bestard** qui, introduït tardanament en l'àmbit de la pintura, compta amb una pintura en aquest fons (inv. 1491), o Dionís Bennisar, adscrit tardanament a l'entorn d'Anglada, mostrant una certa influència del decorativisme d'aquest, l'obra del qual ja es dona majoritàriament a la segona meitat del segle XX.

També des de l'àmbit català arribaran **Sebastià Junyer Vidal** i **Eliseu Meifrén**. El primer, establert a Mallorca durant uns anys, serà bàsicament paisatgista a l'entorn de l'àmbit de Deià (inv. 1531, 1644, 3574). Meifrén, en canvi, s'erigirà com a un dels màxims representants del modernisme, fet que es queda palès a les tres obres d'aquesta col·lecció (inv. 2039, 2072 i 4682).

La presència d'aquests artistes tindrà una influència molt limitada en els artistes locals, d'entre els quals destaquen **Antoni Gelabert i Massot**, i **Pilar Montaner i Sureda**. Gelabert va tenir contactes a fora, i evolucionarà des del realisme cap al simbolisme. Sa Nostra li dedicà la única exposició retrospectiva que se n'ha fet, que situà moltes obres poc conegudes i en publicà un catàleg de referència. Al fons de l'entitat s'hi troben les obres *Dona asseguda* (inv. 1738) i *Can Binimelis* (OBS88). Pel que fa a Pilar Montaner, aquesta pintora va mantenir contactes aquí i fora amb artistes d'avantguarda, i centrà la seva obra sobretot en l'àmbit valldemossí. Aquí hi trobam tres obres (inv. 1562, 1727, 1942), una de les quals és un retrat d'Unamuno.

En paral·lel al modernisme pictòric, es desenvolupa la tendència noucentista que, reforçat per la presència d'artistes catalans d'aquesta tendència, com ara Joaquim Sunyer, es caracteritzarà a Mallorca per prendre una vessant més conservadora. En destaquen Bartomeu Ferrà i **Antoni Fuster Valiente** (*Drassanes i Barques*, inv. 2043). Aquestes dues tendències, modernisme i noucentisme, seran les predominants fins a 1936.

Ens trobam per tant, davant d'una col·lecció que esdevé clau per explicar l'art a les illes, especialment pel que fa a l'illa de Mallorca entre el segle XIX i primera meitat del XX. Evidentment, no és exhaustiva, i per obtenir un discurs complet, caldria acudir a d'altres col·leccions, com ara la del Consell de Mallorca, l'Ajuntament de Palma, el museu Es Baluard o la Fundació "la Caixa".

Podriem sintetitzar-ne els principals valors en: **l'aportació del conjunt a la lectura de l'art de les illes** dels segles XVI-primer meitat del XX, amb especial ressò al canvi de segle –aquí hi trobam etapes i obres sense paral·lels coneguts–; en la **qualitat** de moltes de les peces a nivell individual, que transcendeixen l'àmbit de les Balears; en la **representació de figures i espais clau** en la història –com ara el rei en Jaume, o visions històriques de la ciutat de Palma; i, en definitiva, en ser una col·lecció sense paral·lels, fet que la fa mereixedora de la màxima protecció.

2. ESTAT DE CONSERVACIÓ

L'estat de conservació de les peces és en general bo, doncs moltes d'elles han estat restaurades o, com a mínim tutelades per l'entitat. En qualsevol cas, és recomanable una revisió exhaustiva del seu estat de manera periòdica.

3. PRINCIPALS MESURES DE PROTECCIÓ

La declaració com a Bé d'Interès Cultural que es proposa implica la presa de les següents mesures:

- S'haurà de mantenir la unitat de tota la col·lecció que ara es proposa declarar Bé d'Interès Cultural, en aplicació de l'art. 46 de la llei 12/98, del patrimoni històric de les Illes Balears.

- La col·lecció s'haurà d'ubicar en un espai amb condicions adequades per a la seva correcta conservació.
- S'haurà de comunicar a l'administració competent en matèria de patrimoni històric qualsevol acte jurídic i tècnic que es pugui produir als fons que actualment integra la col·lecció de numismàtica objecte d'aquest expedient.
- Qualsevol intervenció de conservació o restauració que s'hagi de dur a terme sobre qualsevol de les obres integrants de la col·lecció haurà d'anar precedida pel lliurament del projecte corresponent signat per tècnic competent a fi de tramitar la seva autorització prèvia per part de la CIPH.
- En tot cas, s'haurà d'estar al que assenyala la llei 12/98, del patrimoni històric de les Illes Balears, especialment en el seus articles 3 (col·laboració dels particulars), 22 (protecció general dels béns del patrimoni històric), 26 (deure de conservació), 27 (incompliment del deure de conservació), 28 (reparació de danys), 44 (Règim general dels béns mobles), 46 (col·leccions), 47 (conservació).

4. CONCLUSIONS

Hem entès doncs que, en aplicació de la llei 12/98, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears, les obres del fons d'art "Sa Nostra" datades fins a la meitat del segle XX constitueixen un conjunt artístic únic, per la qualitat de les obres i per constituir una de les millors col·leccions de la pintura local.

Així doncs, es proposa la **incoació de Bé d'Interès Cultural** del Fons d'Art de "Sa Nostra" datat fins a la meitat del segle XX.

Annex I. Llistat de les peces (obra dins l'expedient)

